

# SATA VUOTTA EDISTYSMIELISTÄ OSUUSTOIMINTAA

Linda Heinonen

projektitutkija, Työväenmuseumo Werstas

Pete Pesonen

sihteeri, Työväen muistitietotoimikunta

Osuuskunta Tradekan juuret ovat vuonna 1917 syntyneessä edistysmielisessä osuustoimintaliikkeessä. Vuonna 2017 vietettävien satavuotisjuhlien innoittamana osuuskunta on toteuttanut työväenperinnelaitosten kanssa useita kulttuuriperintöhankkeita. Tulevaisuuteen tähtäävä osuuskunta antaa arvoa vaiheikkaalle historialleen ja vahvoille perinteilleen.

**K**apitalistinen murros loi edellytykset osuustoiminnan synnylle Euroopassa. Teollistuminen ja taloudellinen liberalismi johtivat rikkauksien kasaantumiseen ja kurjuuden leviämiseen. Suomessa työ- ja viljelijäväestö pyrki jo 1800-luvun lopussa kohentamaan asemaansa perustamalla ostorenkaita ja ravintoyhdistyksiä. Nämä esiosuuskapat olivat usein lyhytikäisiä, mutta sytyttivät Pohjolassa osuustoiminnallisen kipinän. Varsinainen osuustoiminta teki Suomessa läpimurtonsa osuustoimintalain tultua voimaan vuonna 1901.

Suomalaista osuustoimintaliikettä jakoivat porvariston ja sosialistien sekä tuottajien ja kuluttajien väliset ristiriidat. Kiihtojojen myötä osuusväki jakautui maaseudun tuottajavaltaiseen ns. puolueettomaan sekä kaupunkien kuluttajavaltaiseen ns. edistysmieliseen siipeen. Edistysmieliset perustivat oman aatteellisen keskusjärjestön Kulutusosuuskuntien Keskusliiton (KK) marraskuussa 1916. Vuoden kuluttua syntyi oma tukkuliike Osuustukkukauppa (OTK). Osuuskunta Tradeka järjestää juhluvuoden pääjuhlan Helsingissä 12. joulukuuta



2017, jolloin OTK:n perustamisesta on kulunut tismalleen sata vuotta.

Vuosikymmenten varrella edistysmielinen osuustoimintaliike on muokannut suomalaisten arkea, puolustanut kuluttajien etua ja rakentanut maan talouselämää. Liikkeen jäsenmäärä oli huipussaan 1970-luvulla, mutta sen taloudellinen menestys oli katkennut jo edellisellä vuosikymmenellä. Tappiokierre yritettiin pysäyttää vuonna 1983 toteutetulla fuusiolla, jossa syntyi E-osuuskunta Eka. Eka joutui 1990-luvulla yrityssaneeraukseen, josta Osuuskunta Tradeka vapautui vuonna 2003. Osuuskunta on karsinut liiketoimintojaan, mutta se omistaa yhä muun muassa merkittävän ravintola-alan toimijan Restel Oy:n.

Edistysmielisen osuustoimintaliikkeen kukoistuksesta ja kriiseistä kertova Oman liikkeen leivissä -näyttely avattiin Työväenmuseumo Werstaalla maaliskuussa 2017. Kuva: Olli-Pekka Latvala. Työväenmuseumo Werstas.

### Osuustoimintaa museossa ja arkistossa

Edistysmielisen osuustoimintaliikkeen kulttuuriperinnöstä huolehtivat työväenperinneylaitokset. Työväenmuseumo Werstaalla säilytetään edistysmielisen osuustoimintaliikkeen esinekokoelmia. Museon kaikkien aikojen ensimmäisen lahjoituksen teki E-osuuskunta Ekan Länsi-Suomen aluekeskus vuonna 1988. Sit-

temmin osuustoiminnalliset esinekokoelmat ovat kasvaneet Suomen suurimmiksi. Myös museon osuustoiminnalliset valokuvakokoelmat ovat laajat: monipuolista OTK:n kuva-arkistoa täydentävät paikallisten osuusliikkeiden kuva-arkistot.

Työväen Arkistossa säilytetään edistysmielisen osuustoimintaliikkeen asiakirjoja, julisteita, valokuvia, äänitteitä ja elokuvia. Kokoelmissa on muun muassa keskusliikkeiden, E-Instituutin, Kansa-yhtymän, Rakennuskunta Hakan, Osuuskunta Eka-yhtymän ja Osuuskunta Tradekan aineistoja. Arkistossa on myös liki parin sadan paikallisen osuusliikkeen arkistot, joiden aineistomäärät vaihtelevat muutamasta sentistä useisiin hyllymetreihin. Osuustoiminnalliset aineistot ovat tulleet arkistoon useissa luovutuksissa 1980-luvulta lähtien.

Työväen Arkiston yhteydessä toimiva Työväen muistitietotoimikunta kerää osuustoiminnallista muistitietoaineistoa. Ensimmäisen osuustoimintaan keskittyneen muistitietokeruun toimikunta järjesti yhteistyössä KK:n kanssa jo vuonna 1965. Aineistoa on täydennetty yleiskeruiden muistelmilla ja vuonna 1975 järjestetyllä täydennyskeruulla. Muistelmia on esitelty Näin teki osuuskauppaväki -antologiassa (Kustannusosakeyhtiö Tammi, 1977). Vuonna 2013 toimikunta palasi osuustoimintaliikkeen tallentamiseen järjestämällä KK:n viimeiset päivät -teemalla kaksi ryhmähaastattelua.

### Kokoelmat kuntoon

Osuuskunta Tradeka on historiatietoinen osuuskunta. Edistysmielisen osuustoimintaliikkeen satavuotisjuhlien kynnyksellä osuuskunta on toteuttanut työväenperinnelaitosten kanssa useita kulttuuriperintöhankkeita. Työväenmuseo Werstaalla seuloittiin esinekokoelmia, tehtiin nykydokumentointia sekä tuotettiin näyttelyitä ja julkaisuja. Työväen muistitietotoimikunta järjesti muistitietokeräyksen.

Museokokoelmien käytön edellytys on niiden luettelointi ja digitoiminen. Osuuskunta Tradekan ja Werstaan yhteistyönä seuloittiin vuosina 2015–2016 kymmeniä museolle

luovutettuja osuustoiminnallisia lahjoituseriä. Esineitä luettelointiin 185 ja aiemmin luettelointuja esineitä valokuvattiin liki saman verran. Osuustoiminnalliset kokoelmat täydentyivät muun muassa Pekka Puupää -sarjakuva-albumilla ja Naiset Mukaan -työtakilla. Luetteloidut esineet ovat tutkittavissa sekä Arjenhistoria.fi-että Finna.fi-palveluissa.

Vuonna 2016 Työväenmuseo Werstaan osuustoiminnalliset kokoelmat tuotiin tähän päivään kartuttamalla niitä uudella dokumentoinnilla. Nykydokumentointi ideoitiin yhdessä Osuuskunta Tradekan kanssa. Näkökulmiksi valittiin työntekijät, työpaikat ja työtehtävät, menetelmiksi kuvaus, havainnointi, haastattelut ja esinehankinnat. Sähköiseen tietokantaan luettelointiin lopulta 329 valokuvaa sekä useita haastatteluja ja lyhytelokuvia.

Dokumentointia toteutettiin Restel Oy:n Cumulus-hotellissa, Burger King -ravintolassa, Wanha Mestari -kuppilassa ja HelmiSimpukkahuoltoasemalla. Restel Oy:n hotellitoiminnan siirrettyä Scandic Hotels Groupin omistukseen näyttäytyy Cumulus-hotellin dokumentointi entistäkin tärkeämpänä museaalisenä tekona. Dokumentoinnin kohteeksi valittiin myös yksi merkittävimmistä edistysmielisen osuustoimintaliikkeen *muistin paikoista*: vuonna 1933 valmistunut Osuuskunta Tradekan pääkonttori Helsingin Sörnäisissä.

### Muistot talteen

Työväen muistitietotoimikunta järjesti yhteistyössä Osuuskunta Tradekan kanssa E-liikkeen matkassa -muistitietokeruun 1.12.2016–30.4.2017. Sen tarkoituksena oli täydentää osuusliikettä käsittelevää muistitietokokoelmaa jäsenten ja työntekijöiden näkökulmasta 1900-luvun jälkimmäiseltä puoliskolta.

Keruu tavoitti kohderyhmänsä hyvin, ja vastausten määrä ylitti tavoitteen. Määräaikaan mennessä kertyi 101 muistelmaa 98 henkilöltä. Muistelmien teemat ovat moninaisia, mikä korostaa edistysmielisen osuustoimintaliikkeen merkitystä suomalaisten elämässä.

Muistelmien lisäksi vastaanotettiin hyllymetrillinen osuustoiminnallista arkistoaineis-

toa. Osuusliikkeiden asiakirja-aineiston lisäksi luovutettiin kymmeniä valokuvia paikallisista osuusliikkeistä sekä kaitafilmi Osuusliike Kehän toimipaikan rakentamisesta Kauttualle vuonna 1968. Kerätty aineisto järjestetään tutkijoiden käyttöön vuoden 2017 kuluessa ja muistelmista julkaistaan antologia seuraavan vuoden aikana.

### **Näyttelyitä ja julkaisuja**

Työväenmuseumo Werstas teki ensimmäisen edistysmielistä osuustoimintaliikettä esittelevän näyttelynsä jo vuonna 1992. Keväällä 2017 palattiin tuttuun teemaan, kun ovensa avasi Osuuskunta Tradekan kanssa toteutettu Oman liikkeen leivissä -näyttely (23.3.2017–22.4.2018). Näyttely herättää muistoja edistysmielisen osuustoimintaliikkeen pitkän linjan aktiiveissa ja liittää osuuskunnan nykyiset työntekijät ja jäsenet osaksi kansanliikkeen vaiheikasta historiaa.

Esillä on koko joukko osuustoiminnallisia esineitä, valokuvia, elokuvia, arkistoaineistoa

ja muistitietoa Työväenmuseumo Werstas ja Työväen Arkiston kokoelmista. OTK:n tuotepakkaukset ja KK:n myymäläjulisteet kertovat tarinaa kovaosaisesta kansasta, jonka elämäntapa ja elintaso mullistuivat 1900-luvun kuluessa. Matkan varrella kävijät pääsevät ihmettelemään 1930-luvun mainoskulkuetta ja piipahtamaan ikkunaostoksilla 1950-luvun myymälässä.

Näyttelyn ohella Werstas on tuottanut Osuuskunta Tradekalle kaksi julkaisua. Tiina Rannon Kuluttajan asialla -teos (Työväenmuseumo Werstas, 2016) kertoo KK:n tarinan. Joulukuussa 2017 vietettävän Osuuskunta Tradekan pääjuhlan yhteydessä ilmestyy lisäksi julkaisu, joka kuvaa edistysmielisen osuustoimintaliikkeen vaiheita mielenkiintoisten poimintojen ja vaikuttavien valokuvien avulla. Pääjuhlaa varten Werstas kokoaa myös tunnelmallisen valokuvanäyttelyn.